

BUITEN

27^E JAARGANG N^O. 5

ZATERDAG 4 FEBRUARI 1933

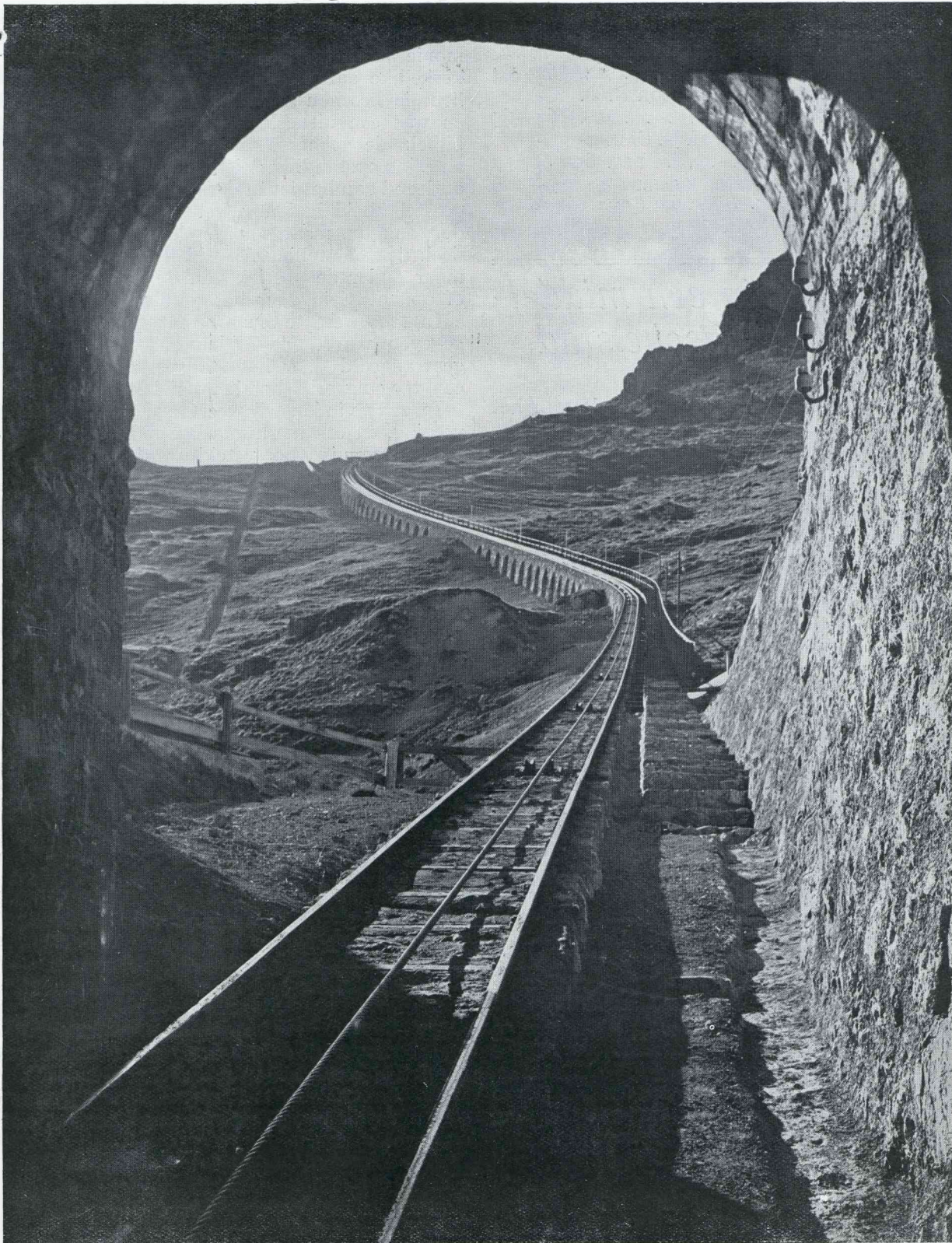

Foto Pedretti

DE CORVIGLIAKABELBAAN BIJ ST. MORITZ

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

DE MAATSCHAPPIJ IN EEN MIDDELEEUWSCHE TOSCAANSCHER STAD, DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI (5)	BLZ. 56—57
ENGADIN IN DEN WINTER (GEÏLL.) DOOR BORIS LÄMMEL	BLZ. 55, 58—59
HET RIJK DER VISSCHEN (GEÏLL.), (SLOT) DOOR DR. H. ENGEL	BLZ. 59—62
DE RIJSCULTUUR IN DE MINAHASSA (GEÏLL.) DOOR J. H. R. BROEDER	BLZ. 62—64
JERICO, JORDAAN, DOODE ZEE (GEÏLL.) DOOR R. B. VAN WULFFTEN PALTHE	BLZ. 64—65
FRIESLANDS BOUWHOEK (GEÏLL.) DOOR H. G. CANNegiETER	BLZ. 65—66, 57

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74-76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventueele terugzending.

Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, verboden.

De maatschappij in een middeleeuwsche Toscaansche stad

5) DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI

VAN den eersten Januari af tot het einde van het Carnaval was het iedereen vergund een masker te dragen, met uitzondering van de vrouwen der demimonde, die met onbedekt gelaat moesten gaan. De maskers waren van velerlei aard, maar het meest werden menschengezichten nagebootst; vooral Bologna was hiervoor beroemd.

In den zomer reisden evenals thans de welgestelde gezinnen naar de badplaatsen, welke in het landelijk deel van Siena talrijk waren: Petriolo, Macerato, Vignone, Rapolano, Ofano. Vooral de vrouwen gingen hier gaarne heen, daar zij er meer vrijheid hadden dan in de stad. Het meest in de mode waren Petriolo en Macerato, waarheen niet alleen de „society” van Siena, maar ook die van Florence, Pisa en Lucca zich met een talrijk gevolg en een stoet van lastdieren begaf. Men woonde in tenten, ieder had zijn eigen keuken ingericht, uitstapjes en feestjes werden er georganiseerd. Liefdesbetrekkingen werden meerendeels in de badplaatsen aangeknoopt, jongedochters kwamen gemakkelijker aan den man te Petriolo dan thuis. De ouders van Catharina Benincasa (de H. Catharina) wilden haar van haar voornemen afbrengen in een klooster te gaan, daarom namen zij haar mee naar die badplaats om hier te midden der gemakkelikheden te genieten van het wereldsche leven; misschien zou zij dan ook wel in liefde ontbranden voor een jongeling uit Siena.

Van een luxueuse badinrichting was geen sprake. Te Petriolo brandden 's nachts slechts twee lampen, één in de afdeeling voor mannen, de andere in de afdeeling voor vrouwen; te Macerato bevond zich slechts één lantaarn, aan den muur, welke de beide baden scheidde, hetgeen romantische avonturen in de hand werkte. —

Een belangrijke rol in het openbare leven der Sieneesche bevolking vervulden de kerkelijke drama's, die in den loop der tijden verschillende vormen hebben aangenomen.

De kerk streefde er reeds eeuwenlang naar, de liefde van het volk voor tooneelspelen en andere theatervoorstellingen te benutten voor religieuze doeleinden, daar de schouwspelen, die dateerden uit den tijd der Romeinen, grootendeels ontwaard waren tot losbandige vertooningen.

Gedurende de middeleeuwen zijn de volksfeesten op kerkelijke gedenkdagen heidensche reminiscenties bewaard gebleven. Op Hemelvaartsdag hield men wedrennen met paarden; op Kerstmis werden 's nachts bacchanalen gehouden, gepaard met straatschenderijen; op de dagen der Heilige Martelaren zongen vrouwenkoren weinig passende liederen en vermaakten jongleers op de openbare pleinen het volk met het zingen van liedjes.

De liturgische drama's bestonden meestal uit verzen, ontleend aan de oude Grieksche schrijvers als Menander, Euripides e.a. en in het passiespel Christus patiens sprak Maria eerder als Medea of Phedra, dan als de moeder van Christus. Dit drama had twaalf honderd en drie en zestig verzen, overgeschreven uit of bewerkt naar verschillende werken van Euripides.

Zulke oude gebruiken konden moeilijk uitgeroeid worden in Italië, want de heidensche traditie was daar taaier, sterker dan bij de „barbaarsche” volkeren, en terwijl in Frankrijk, vooral in de Provence, reeds in de eerste helft der XIIe eeuw de latere vorm van de kerkelijke drama's zich ontwikkelde, de zoogenaamde mysteriespelen, vinden wij in Italië eerst in 1200 hiervan sporen, en wel te Siena.

Gelijk in Frankrijk het mysteriespel, ontstond in Italië uit het liturgische drama de zoogenaamde rappresentazione sacra. Ofschoon het liturgische drama geen kerkelijke ceremonie was, stond het nochtans in zulk een nauw verband met kerkelijke aangelegenheden, dat men het als een deel der liturgie beschouwde. Het bestond uit tooneelspel en zang, en was een uitbeelding van de treffendste thema's uit den bijbel: de geboorte van Christus, het lijden onzes Heeren en Zijne opstanding. Niet alleen de vorm, maar ook de tekst, ontleend aan het leven der heiligen, werd later uitgebreid. De geestelijkheid had nog wel steeds invloed bij de opvoering der stukken, maar ook wereldlijke elementen namen er aan deel: de voorstellingen hadden niet meer plaats in de kerk, maar onder de portiek van de kathedraal, op het kerkhof of op het plein voor het raadhuis.

In 1200 werd te Siena op Goeden Vrijdag een voorstelling gegeven van „Het Lijden onzes Heeren”, ditmaal reeds gearrangeerd door het stadsbestuur en het publiek moest een toegangsprijs betalen ten bate van de acteurs.

In 1257 vinden wij weer gevevens van een dergelijke opvoering, en een merkwaardige bijzonderheid is, dat Christus aan het kruis voorgesteld werd door een jongen knaap, die daarvoor van de gemeente een belooning ontving.

Reeds een geheel ander karakter droeg de opvoering van het wereldsche en actueele spel in het jaar 1273.

De later zalig verklaarde Ambroggio Sansedoni, een zeer godvruchtig man, uit een der aanzienlijkste, Sieneesche geslachten, werd uit Rome verwacht, waar hij met een anderen Sieneeschen afgevaardigde bij den paus onderhandelde over de opheffing van het interdict, dat nog uit den tijd van Konradijn op Siena drukte.

Men wilde op plechtige wijze Ambroggio dank betuigen en daarbij uiting geven aan de algemeene vreugde over deze belangrijke gebeurtenis. Toen de pauselijke nuntius de „breve” bracht, waarin de banvloek werd opgeheven, hield men kerkdiensten en processies, de klokken van alle kerken werden geluid en het stadsbestuur decreeteerde, dat de feesten, opvoeringen, wedrennen en maskerades acht dagen zouden duren.

San Ambroggio, een man van nederigen zin, hoorende, met welk een eerbetoon hij in het vaderland zou worden ontvangen, stelde zijn komst uit en was tijdens deze festijnen niet in Siena aanwezig. Aangezien dit feest ieder jaar herhaald werd en daarna gevierd werd op den sterfdag van Sansedoni, is ons een beschrijving overgeleverd uit later tijden, die echter stellig in hoofdzaak overeenkwam met de eerste viering in 1273.

Op het plein voor het raadhuis werd een tribune opgericht, waarboven, onder een soort gewelf, dat op zuilen rustte, de prachtige vertrekken van den paus waren nagebootst.

Op de spits van het bouwwerk zag men een groote, nog niet ontloken bloem, die door een ijzerdraad met het stadhuis was verbonden.

Aan den voet van de tribune, midden op het plein, strekten zich rotsen en holen uit, kunstig vervaardigd van geschilderd hout, omgeven door groen struikgewas. In de holen krioelde het van menschen, vermomd als duivels en draken en reusachtige slangen van leder kronkelden langs den grond.

Op het vastgestelde uur vloog een witte duif langs den draad met een vlammetje in den snavel en stak de bloem aan, waaruit een engel te voorschijn kwam, die het begin van de voorstelling aankondigde.

Dan verscheen op het tooneel de paus, omringd door kardinalen, en rondom stonden groepen engelen, prelaten en hovelingen, in kleurige gewaden. Frate Ambroggio en de Sieneesche gezant bij de Roomsche Curie naderden den

paus en zich voor de voeten van den kerkvorst werpend, ontvouwde de monnik hem de wenschen van zijn vaderstad in een rede vol wendingen, die meegevoel moesten wekken.

Wanneer de paus had geantwoord en gehoor gegeven had aan de beden van Siena, zongen de engelenkoren hymnen tot lof des Heeren en der Maagd Maria en bespeelden allerlei instrumenten. Daarop spraken de engelen het volk toe in „overschoone verzen”, dankten God voor de groote liefde, welke Hij Siena betoond had en verzekerden den Schepper, dat het volk van Siena voor eeuwig de kerk trouw zou blijven.

De engelen vervingen hier in zekere mate de reien der Grieksche tragediën.

Dit was het eerste bedrijf van het spel. Na eenigen tijd daalde een engel aan een koord neer van den top der pauselijke woning, bleef zweven boven de krochten der demonen en hief een indrukwekkend exorcistisch lied aan.

Tezelfder tijd ontstond een geweldig rumoer, belegeringswerktuigen werden in gebruik genomen en als duivelen, draken en slangen dan verschrikt uit hun holen kwamen, stormde de gansche schare engelen, waaronder twee ruiters, op hen af en ging hen vol geestdrift te lijf. Na een kortstondig gevecht namen de duivels de vlucht en zochten een goed heenkomen buiten de markt, terwijl de draken en slangen gedood op het slagveld bleven liggen.

Dit was blijkbaar een symbool van de bevrijding der Sieneezen, van de heerschappij der booze geesten en uit de macht van Satan. Het opheffen van den banvloek stelde hen weer onder de hiërarchie van God, van de kerk.

Doch hiermede was het nog niet geëindigd. De voorstelling zou immers nog de heiligheid van Sansedoni moeten verheerlijken, die uitsluitend uit patriotisme en ter eere Gods zijn pelgrimstocht naar Rome had volbracht, zonder daarbij eenig persoonlijk voordeel na te streven.

Op de tribune verschijnt dan ook wederom de paus, die aan Sansedoni een belangrijke opdracht gee t. Hij gelast hem verschillende landen te bereizen en door zijn woord de volkeren op te wekken tot het uitrusten van een expeditie, om het Heilige Land te bevrijden uit de klauwen der ongeloovigen.

Het tooneel verandert. Ambroggio gehoorzaamt aan de pauselijke opdracht en bij het doortrekken van een woeste streek ontmoet hij een kluizenaar, met wien hij kennis maakt. De kluizenaar poogt in een lang gesprek hoogmoed en eerzucht bij hem op te wekken, hem over te halen, de groote kerkvorsten na te streven, en hem af te houden van zelfverloochening en deemoed. Het is Satan, de verleider, voor wiens verlokkingen de deugdzame Sienees echter niet bezwijkt.

De duivel verdwijnt teleurgesteld en op zijn plaats vertoont zich een engel die met een schoon lied de voorstelling besluit.

Bij de verdere ontwikkeling der tooneelvoorstellingen in Italië waren van invloed in den eersten tijd de lyrische, daarna de dramatische Laudes uit Umbrië, religieuze liederen, die na het jaar 1260 bij de Flagellanten ontstaan zijn.

De geheele opzet van deze „gewijde voorstellingen” is weinig gewijzigd tot het einde der XVIe eeuw, de regie echter ontwikkelde zich steeds meer en bereikte inderdaad een artistieke volmaaktheid. Vooral de Florentijnsche decorateurs waren in de XIVe en XVe eeuw beroemd door geheel Italië en de steden betwistten ze elkaar, wanneer er feesten werden georganiseerd.

De verheffing van een Sieneesch burger tot een hooge kerkelijke waardigheid, de intocht van den keizer waren steeds aanleiding tot extra feestelijkheden, naast de gewone feestdagen, die elk jaar terugkeerden en welker aantal zeer groot was.

FRIESLANDS BOUWHOEK

(Vervolg van bladz. 66)

OMGEKEERD heeft het door bepaalde omstandigheden eigenaardig gevormde volkskarakter ook wel degelijk dikwijls den stoot gegeven, tot de ontwikkeling der economische toestanden in een zekere richting. De neiging tot onderzoeken, ontleden of, zoals men op zijn Friesch zegt, tot het „gebruiken van zijn verstand” is op merkwaardige wijze belichaamd in een reeks eenvoudige mannen, die zich als autodidakten met verbluffend succes hebben toegelegd op wis- en sterrekunde,

mechanica en andere empirische wetenschappen en die op dat gebied vaak geslaagde en nog vaker mislukte, maar steeds opmerkelijke uitvindingen hebben gedaan. Zou het toevallig zijn, dat al deze bollebozen tot de bevolking van den bouwhoek hebben behoord? De bekendste hunner zijn geweest Wytse Foppes uit Dongjum, Jan Pieters of te wel „Jan Kunst” uit Vrouwenparochie, Arjen Roelofs uit Hijum, Sieds Rienks en Roelof Hommema uit Sint Anna Parochie, Obe Sikkes Bangma uit Pingjum. De allerbekendste, Eise Eisinga, woonde wel niet op het platteland, maar toch in het stadje, dat met zijn korenbeurs als het centrum van den bouwhoek is te beschouwen, gelijk Leeuwarden en Sneek met hun veemarkten als centra van de greidstreken. Een Bouwhoeker is ook Frieslands beroemde volksschrijver Waling Dijkstra geweest, die te Vrouwbuurt (= Vrouwenparochie) geboren en te Holwerd gestorven, behoudens een jeugdperiode heel zijn leven in den bouwhoek heeft doorgebracht. Ook deze typische figuur onderscheidt zich weer door een zeer kritisch tegenover het traditioneele geloof staande, ietwat sceptisch-nuchtere en sterk rationalistische levenshouding. Is het niet eigenaardig, dat zelfs deze rasechte bouwhoeker zijn tooneelstukken, vertellingen en volksvoordrachten toch ook zoo goed als uitsluitend in het milieu van de greiden laat spelen? In het middelpunt van den bouwhoek, te Stiens, heeft Pieter Jelles Troelstra zijn kinderjaren gesleten. In het eerste deel zijner Gedenkschriften vertelt hij, welk een invloed deze omgeving op zijn ontvankelijken geest heeft uitgeoefend, en, al mogen wij de „wording” van dezen grooten staatsman natuurlijk slechts voor een bescheiden gedeelte aan dezen factor toeschrijven, ongetwijfeld heeft de eigenaardige sfeer van den bouwhoek ook bij deze persoonlijkheid de kritische en revolutionaire tendenzen aangewakkerd. Aan het bouwboerenbedrijf heeft Pieter Jelles, die ook als Friesche dichter zich naam heeft gemaakt, een zijner treffendste symbolen ontleend. Terwijl over 't algemeen in de Friesche dichtkunst het droomerige van de weiden, de romantiek van het spelevaren en het met heimwee terughunkeren naar de natuurtafereelen van den geboortegrond de dichters hebben geïnspireerd, is het hier de arbeid, welke tot poëtische stof werd verwerkt. Het oude volksfeest, dat het koolzaaddorschen besluit, is den dichter ten zinnebeeld geworden van heel het maatschappelijk leven. In de schildering van dit feest heeft de dichter tevens het eigenaardige landschap-aspect van den Frieschen bouwhoek natuurgetrouw weergegeven. En de bekoorlijkheid van deze streek doet voor iemand, die voor landelijke poëzie vatbaar is, niet onder voor de schoonheden van weiden, wouden en wateren. Laat ik ter kenschetsing van deze streek een paar coupletten aanhalen uit Troelstra's gedicht in de vertaling van dr. J. B. Schepers. Men kan zich dan eenigszins een voorstelling maken van dit vergeten hoekje natuurschoon in Friesland.

„De gele weit staat recht
Te braden in de zonne,
De lichte haver waait
Zoo pluimig in de koelt.
Langs 't groene vlas gaan zacht
De bolle windjes henen,
't Aardappelland wordt goor,
Bij plekken omgewoeld.

't Is oogsttijd nu rondom,
Het graan valt voor de sikkel,
Men trekt het vlas en zwaait
De toppen door de lucht;
De rooiers zijn op 't land
Aan 't wroeten op hun knieën
En schudden blij van 't lof
De gave ronde vrucht.

De lucht is vol muziek
En verre frissche stemmen,
Op 't graanveld snijdt het staal
Aldoor maar scherp door 't graan,
Of naar de verten trilt
Het klaar geklank van 't haren¹⁾,
Wijl 't vogelt stoppels zoekt
Om aan de smul te gaan”.

(Slot volgt)

1) haren = wetten van zeis en sikkel.

OP SKIS BOVEN DE NEVELZEE

ENGADIN IN DEN WINTER

DOOR BORIS LÄMMEL

EEN groot verlangen leeft er in ons, een verlangen, dat dikwijls niet tot het bewustzijn doordringt. Een verlangen naar de oude, echte winters van witte droomen en sprookjes; naar den winter, dien wij bijna niet meer kennen, die nog uit boeken tot ons spreekt. Onze beschaving is den winter vijandig gezind. Ze verjaagt de sneeuw en de koude uit de stad. De vlokkenval wordt brood voor de werkeloozen en russische laarzen stappen door den modder. De echte, groote Koning Winter heeft zich ver teruggetrokken. In de bergen. In de Alpen. Laten we daarheen reizen, naar Engadin, waar een geheel land den winter viert en huldigt. Naar het geliefde land van Europa's wintersport dus, daarheen, waar wij ons voor vijf dagen het paradijs op aarde koopen — en werkelijk krijgen. Chur is het beginpunt voor dezen tocht. Klein is het aantal der gelukkigen, die uit den tredmolen van de dagelijksche sleur overstappen in de lichte wagens van de Rhätische Bahn. Werkelijk, men kan de pelgrims naar het Engadin tellen. Zeker, het zijn er tienduizenden in een jaar, maar in een afzonderlijken trein slechts een paar dozijn. En het is geen zeldzaamheid alleen in een coupé te zitten. Ja, een plaats aan het venster is voor 90% van zelfsprekend. De rit vangt aan, den Rijn voorbij, den klein geworden Rijn, omringd door witte vlakten. Snel stijgt de trein — het paradijs tegemoet. De mensch is een spiegel der natuur. Daar lachen en schertsen vroolijke reisgenooten in den eetwagen bij het krachtige Bündner bier — het bier van de oude bisschopsstad. Maar over veler gelaat ligt toch iets als van een bovenaardsch stralen: zij zien voor den eersten keer wat zij nog nimmer beleefden. Zij ondergaan dezen roes waarin de natuur hen brengt en dien men nauwelijks beschrijven kan. Ik, die dit traject zoo dikwijls gereden heb, daar het een deel van mijn geboorteland is, ik beleef steeds weder deze vreugde. Ik weet het wel, dat nu de sensatie komt van het be-railde Albuladal-viaduct, ik ken dat zoo precies — als de omnibuslijn van Schöneberg naar de Hallesche Thor. Maar in deze gezichten beleef ik den weg naar den hoogte-roes steeds weer opnieuw. Ja, menigmaal heb ik er iets op gelezen, dat nog dieper was, ik zag dan

een traan. Voor hen, die deze reis slechts één keer maken, is zij een pelgrimstocht voor het leven. Ja, zij is nog meer, dan voor den Mohamedaan de tocht naar Mekka. Want niet slechts genade, verlossing en hoop verschaft zij, maar zij geeft kracht, bezielende, bevrijdende kracht. Een ieder wordt beloond voor zijn pelgrimstocht naar den Winter. Elke honderd meter die de trein stijgt ondergaan de zinnen telkens nieuwe bekoringen, die het geheele lichaam doen medeleven. En de atmosfeer krijgt een bevrijdende lichtheid, die als een roes werkt. Het eigenaardige verschijnsel van de temperatuurwisseling bij toenemende hoogte is de oorzaak van dit genotvolle gevoel. In den winter is de lucht overal helderder en zuiverder, laat meer stralen door. Zelfs in de groote steden van het lage land ondervindt men den weldadigen invloed hiervan. In het gebergte echter straalt de zon zoo krachtig, ontvouwt zij haar spectrum zoo intensief, dat reeds op een hoogte van 700 tot 1000 meter boven de zee, op middelmatige hoogte dus, dezelfde atmosfeer is als 's zomers op hoogten van ongeveer 2000 meter. Op deze hoogten echter, in de eigenlijke Alpen, is de ruimte één golvenbad, van ultrarood tot ultraviolet, dat zoo krachtig is als anders slechts op de hoogste punten van Europa, daar, waar de observatoria van Montblanc en Jungfrauoch deze zendingen van de zon nagaan. Wij voelen op onze reis dit proces van temperatuurstijging bij toenemende hoogte sterk, daar wij den tocht binnen weinige uren volbrengen. Juist tegen den middag, wanneer deze roes van licht haar hoogtepunt bereikt, komt de D-trein van den Albulaspoorweg te St. Moritz aan. De gedachte, of een zóó indrukwekkende reis nog overtroffen zou kunnen worden, wordt werkelijkheid bij het zien van het door de winterzon van licht overstroomde Engadin. Door de vensters kunnen wij tot ver in het beloofde land zien. — En nu zijn wij er werkelijk. St. Moritz, het voorloopige eindstation van de Rhätische Bahn in het Ober-Engadin, heeft een station als geen andere plaats. Niet zijn bouw is het, die ons verrast, maar de reizigers. Het perron is vol menschen, wier oogen stralen van geluk: de natuur geeft hier dien glans aan het oog des men-

schen, die overigens slechts de liefde vermag te verwekken. En werd dit land niet de geliefde van vele naamlooze eenzamen, van wie wij niets weten, gelijk ook van den grootste der eenzamen: Nietzsche? ☞ In dit tooverrijk van sneeuw en licht heerscht het leven van een groote stad. De weg van het station naar het dorp — dat geen dorp is — voert voorbij de eerste twee van de „big five” hotels, het Grandhotel en het Kulmhotel. Het zijn inderdaad metropolis-achtige, phantastische en, ofschoon ze spoedig reeds dertig jaar bestaan, moderne bouwwerken. In hun soort even gigantisch als, tegenover hen en St. Moritz, het uitzicht op den Piz Corvatsch, over het tot ijsbaan geworden meer. ☞ De Postplatz is het centrum van St. Moritz, waaromheen zich verbazingwekkend elegante warenhuizen groepeeren. Kleine winkels eigenlijk, maar waardig passend in het algemeene kader van deze plaats. Het is, als waren uit de etalages van alle europeesche modecentra de uitgezochtste stukken hierheen gezonden en dan stuk voor stuk in afzonderlijke vitrines te pronk gezet. ☞ De ski's verschaffen den zwerver een veel grootere bewegingsvrijheid door de omstreken dan des zomers mogelijk is. Ja, hier zijn de „Wunder des Schneeschuh” in elken vorm werkelijkheid. En juist hier kan toch ook de wandelaar als nergens anders door het blanke tooverland zijn tochten maken, want de mooiste boschwegen en die, welke een interessant uitzicht bieden, worden den geheelen winter door opgehouden en verzorgd, zoodat men op zijn gemak rond flaneeren kan — een tooverwereld binnentredend in nabijgelegen wouden, waar men geheel alleen is met zichzelf en waar de droomwereld rondom tot elkeen spreekt naar gelang zijn geaardheid. ☞ En dan is daar nog als hoogste verrukking een rit in een arrenslede. ☞ Klassiek is de Mayolatorcht met rechts onder de sneeuw bedolven woudreuzen en links de meren-keten, terwijl aldoor het vroolijke klingelen der sledebellen ons begeleidt. De echte hoogtezon lacht over dit paradijs en onder haar stralen branden de gasten bruiner dan in het strandbad. En sneller ook, dan aan zee, zoodat sommigen al spoedig méér verbrand zijn dan hun lief is. Zoodra men dit wintersche rijk binnenkomt, moet men zich voorzien van een sneeuwbril en om ongekleed een stralenbad te nemen zijn lichaam met gletscherzalf verzorgd hebben. Daar suizen zij voorbij, de hellingen af, de ski-liefhebbers in zwembroek, daar dansen zij, de kunstenaresses op de schaats, in badpak. ☞ De avond daalt door de schemering en wij rijden in het sprookjesvoertuig, dat de arrenslede is, door den van maanlicht overgoten nacht. Zij het ook eerst slechts enkele uren na het betreden dezer hoog gelegen wereld — men voelt zich geheel en al in een verrukkelijke bedwelming wegzinken, als was men hier reeds langen, langen tijd. ☞ Twee toppen op één morgen beklimmen, twee keer gansch Engadin voor zich zien uitgestrekt met zijn witte wereld, dit maken de veel gesmade bergsporen mogelijk. Niemand verheft tegenwoordig zijn stem tegen de spoorwegen, die naar het hooggebergte leiden, echter zijn vele eerlijke vrienden der natuur van meening, dat de naar de toppen voerende ijzeren wegen een ontwijding zijn. Dit is stellig een vooroordeel, van hetwelk een ieder bekeerd wordt, die zich in den alle hinderpalen ten spijt gebouwden spoorweg berg-op laat brengen. ☞ Door de ontwaakte winterzon brengt ons de Chantarella- en Corviglia-Kabelspoor in een kwartier van St. Moritz op een 2544 M. hoogen heuvel beneden den 3062 M. hoogen Piz Nair. Hier boven genieten de ski-liefhebbers. Welk een gelegenheid van hier naar beneden te suizen! Men heeft de keus tusschen moeilijke routes en het aan één stuk door afglijden van zacht-glooiende hellingen, het Souvretta-dal in of direct terug naar St. Moritz. Altijd nog staat de oude Corviglia-hut daarboven en onmogelijk zou deze den stroom van bezoekers aan kunnen, wanneer niet de heerlijke winterzon boven de sneeuw een temperatuur bracht, die het verblijf in de buitenlucht tot een

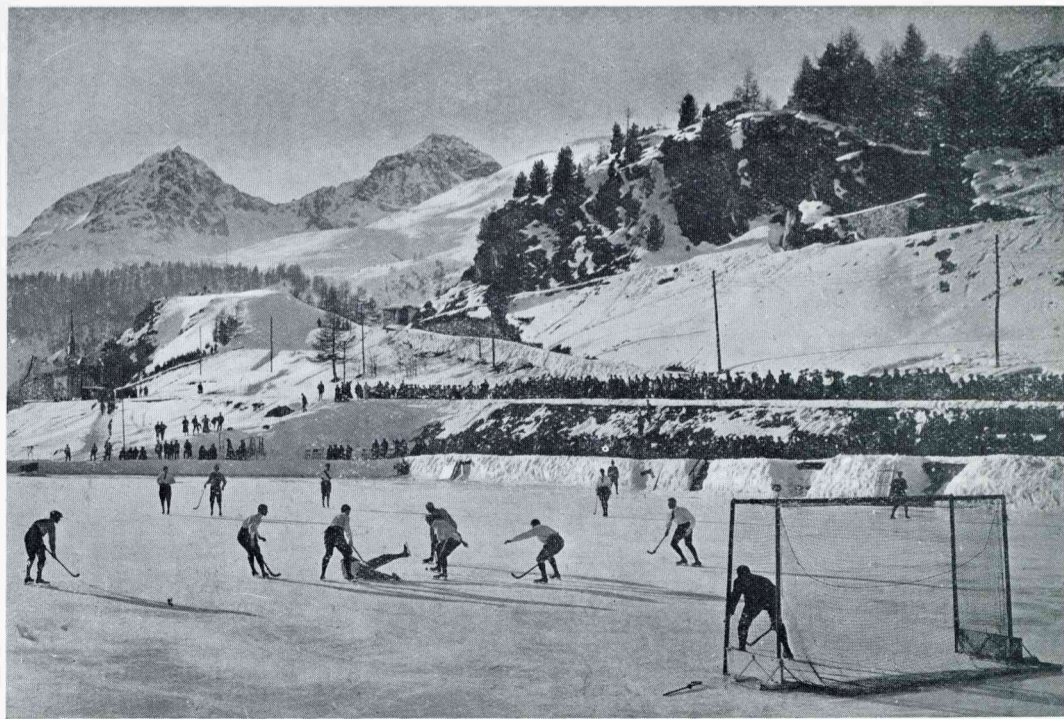
kostelijk genot maakte. Ervóór staan dan ook de eenvoudige houten tafels, waarop de sandwiches der hotel- en pensiongasten uitgepakt worden, en de proviand en brooden rugzakken der ski-toeristen. ☞ Wij, die als in vogelvlucht Engadin zien, moeten spoedig verder naar de volgende etappe. Vóór ons ligt het uitgespreid, St. Moritz, met zijn meren die wij nu als reusachtige, witte, gladde vlakten tusschen het berijpte bosch en onderhout zien, waaraan zich het eeuwiggroene Alpenwoud aansluit, met zijn met een sneeuwdak bedekte toppen en hier en daar afzonderlijk staande bergdennen met hun spookachtige, kristallen vlokkenkleed. En boven dit alles torent het massief van den Piz Corvatsch op. ☞ Van Punta Muraigl af gaat het in ijzingwekkende stijging, tot 54° toe, langs de steile helling door het woud. Rechts en links omzoomd door hooge boomen klimt de kabelbaan op de tandenstang langs de flank van den berg naar boven. Spoedig breidt het uitzicht zich uit en opgewonden loopt men van het raampje aan de eene naar dat aan de andere zijde. Dorp na dorp, meer na meer ziet men verschijnen en de schaatsenrijders op het St. Moritzmeer gelijken van hier gezien microscopisch kleine wezens in een ongewoon fantastisch gezichtsveld. Op het terras van het bergstation genieten wij van het klassieke panorama, een overzicht over het geheele Engadin en het wijdeste panorama, dat men per spoor bereiken kan. Hoe veelzijdig deze vergezichten en kijkjes in den zomer ook mogen zijn, het zwerven door het witte paradijs is absoluut niet eenzijdig. Ja, juist deze sneeuwmantel, deze deken, brengt het individueele van afzonderlijke bergen en hellingen, zijdalen en meren naar voren. Het verschil in steilheid merkt men veel duidelijker op dan wanneer de vegetatie rondom in feesttooi is.

Het rijk der Visschen

DOOR DR. H. ENGEL

(Slot)

EN geheel ander dier is de kabeljauw, een verwant van den schelvisch, den koolvisch, de leng en anderen. Van dezen zijn vooral de twee eerste voor de consumptie geschikt en worden door onze visschers ijverig gevangen. Men herkent ze allen gemakkelijk aan den enkelen baarddraad onder aan de kin. Een kabeljauw wordt tot anderhalven meter lang en kan tot 50 kg wegen; terwijl de schelvisch zilverkleurig is met donkeren rug, is de kabeljauw gevlekt: kleine gele vlekjes op donkeren ondergrond. Men onderscheidt, al naar de grootte en naar den leeftijd, de jonge „dorschen” en de oudere kabeljauwen; het is dezelfde visch, die men opengesneden en aan stokken gedroogd: stokvisch noemt, op de rotsen gedroogd: klipvisch en ingezouten: laberdaan. Tusschen de 50° en 75° Noorderbreedte, aan de kusten van de Europeesche landen, van IJsland, van Groenland en van Noord-Amerika treft men hem aan. Het moet

IJSHOCKEY TE ST. MORITZ

wel een buitengewoon vruchtbaar visch zijn, die nog altijd niet uitgerooid is en toch jaarlijks bij duizenden wordt gevangen. Om hun eieren te leggen, iets wat de wijfjes van hun vierde jaar af geregeld doen, zoeken de kabeljauwen vlakke, minder diepe paaiplassen op. Daartoe ondernemen zij regelmatig reizen van hier naar hun woonplaats in de diepere zeeën en in het voorjaar vandaar weer terug naar de broed-

plaatsen. Reeds in Januari begint de trek, de visschen verzamelen zich in groote scholen, die dikwijls verscheidene meters hoog boven elkaar zwemmen. Soms kunnen de onderste dieren, gelijk dat bij de haring ook het geval is, zóó opdringen, dat de bovenste boven water komen, men heeft dan als het ware groote vischbergen in zee. Gedurende dien trek vormt de haring het voornaamste voedsel van den kabeljauw en onze visschers weten ook dat de kabeljauw de haring (die eveneens in groote scholen op weg is naar de paaiplassen) als het ware achtervolgt, iets wat zeer nuttig is in verband met de groote hoeveelheden voedsel die zoo'n enorme visschenschaar verlangt! Een goed visscher weet, waar hij op een bepaalden tijd ongeveer den

kabeljauw kan ontmoeten, en met den tijd van het jaar verplaatst zich het gebied waar men heen trekt om ze te vangen. Reeds in Januari, wanneer een ijzige koude het verblijf op de noordelijke zeeën tot een beproeving maakt, trekken onze visschers naar IJsland. De hoogstens enkele uren en maar weinig boven den horizont zich verheffende zon laat hen meestal zelf voor licht zorgen. Daarbij komt dat, omdat de kabeljauw gedurende de nachtelijke uren hooger zwemt dan bij dag, het visschen meestal bij nacht plaats heeft. Twee uur lang, bij uitzondering korter, wordt het trawlnet achter het schip aangesleept en dan, bij gebrekkig kunstlicht, begint het „hieuwen”. Het schip draait bij en de groote winch rolt de lange lijnen, waaraan het net hangt, op. Is de vangst goed geweest, dan verschijnt weldra een spartelende, door het net nauwelijks in bedwang gehouden massa aan de oppervlakte van het water. De kuil, de punt van het net, waarin zich de buit verzameld heeft, wordt met een strop erom omhoog geheschen aan den mast. Men maakt het touw los aan de punt van den kuil en de rijke buit stort zich glibberend, springend en spartelend op het dek. Van de allerbeste vangsten vertellen de schippers, dat zij in drie keer „over” moesten: de hoeveelheid was té groot om ze in éénmaal aan dek te krijgen. Dan begint het schoonmaken en zouten. De visch wordt in vaten in het ruim geborgen, de levers gaan voor levertraan bestemd in aparte tonnen. ☞ Stel U voor het werk dier wakkere mannen bij felle vorst, sneeuw, hagel, een ijzige wind, bij het licht van electrische lampen de visschen sorteerende en bewerkende. Ieder „zee”-tje dat over het schip slaat, laat een laagje ijs achter, overal in het want hangen ijspegels. Langer dan twee uur kan,

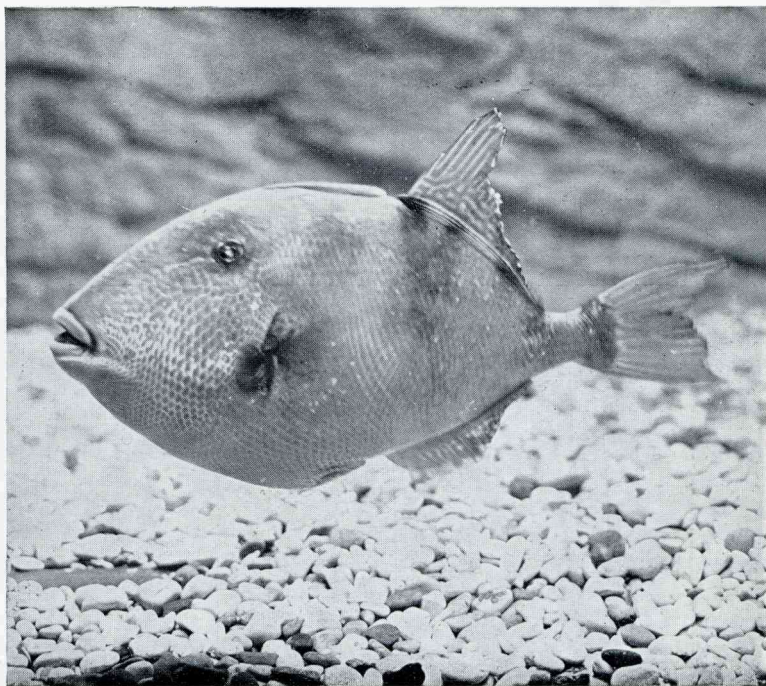
ondanks het zout, het sorteeren niet duren, wil men niet met een dikke vischkoek opgescheept zitten. Vóór dien tijd moet alles weggewerkt zijn of weer overboord gescheept worden. Maar tegen dien tijd heeft men het net alweer vol met nieuwen buit gesleept. Zoo gaat het door, wanneer men op de trekkende schelvischen gestooten is, uren achtereen, men denkt niet aan slapen, de gelegenheid moet waargenomen worden! Alleen de kok weet of het dag of nacht is en zorgt voor wat warmes op geregelde tijden, opdat de mannen die ondanks de meest fantastische kleeding, truien, sjaals, roode Faroer-broeken, tot oude gekleede jassen toe, geen kou lijden en niet geheel en al bevrozen. Tot Juni blijven de kabeljauwen in scholen bijeen en vangt men ze, daarna verspreiden zij zich in de diepere zeeën. ☞ Typisch voor het hooge Noorden is dit voorkomen van dieren in geweldige scholen. Zoiets vindt men in de tropen niet. In het Noorden treft men weinig soorten maar in grooten getale, in het Zuiden vele soorten, maar in klein aantal, in het Noorden gewone visschen met gewone kleuren, in het Zuiden fantastische vormen en fantastische kleuren. Ziet de leven-

Aquarium du Musée Océanographique de Monaco — Photo Barba — Propriété exclusive du Musée Océanographique

HET KOGELVISCHJE (TETRODOU RETICULARIS), DAT ZICH BIJ GEVAAR OPBLAAST TOT EEN BOLLE! JE, DAT ONS HULDIG OP HET WATER DRIJFT (TROPISCH ZOETWATERVISCHJE)

dige koraalvischjes, die, als met een penseel beschilderd, pronken met de felste kleuren, kleuren vaak, die wij niet naast elkaar zouden durven zetten, maar die hier toch altijd een harmonisch en schoon geheel vormen. Dartelend, zwevend tusschen de eveneens fel gekleurde koralen vallen ze niet eens erg op, ja verdwijnen soms in hun omgeving. De hier afgebeelde fraai oranje en blauwgrijs geschilderde driebandkoraalvischjes, hebben behalve hun kleur nog een andere manier, waarop ze zich tegen vijanden beschermen. Ze leven in onzen Oost samen met groote zeeanemonen, tusschen wier vele armen zij zich bij tientallen verschuilen. Vijanden schrikken af voor de brandende netelbatterijen van de zeeanemonen; onze vischjes schijnen daar in het geheel geen last van te hebben, ja men beweert, dat zij als het ware om deze samenleving te volmaken de anemonen voeren! In ieder geval komt alles wat zij bij het eten morsen, op de zeeanemonen terecht. ☞ Merkwaardig, en, eveneens in de tropen thuis zijn de kogelvischjes. Een komiek dik, rond vischje, met uitpuilende boogeneen diklippigen mond; héél fijne stekeltjes bedekken de geheele huid van het ongeveer 30—40 cm lange dier. De rug is donkergroen, de buik en de zijden geel, terwijl breede, zwarte streepen het geheel versieren. Een oranje iris in het oog en een oranje zoom aan de staartvin maken dit diertje tot een fraaie verschijning, ondanks zijn wonderlijken vorm. Het zijn felle roofers, die zich vooral met wormen en slakken voeden. Hun maag heeft een dunnen en elastischen wand en zij kunnen daarin lucht of water opnemen, zoodat het lichaam tot een kogel opzwellt. Zijn zij met lucht gevuld, dan drijven zij als een bal op het water, den buik naar boven gekeerd. Dit is een uitstekend verdedigingsmiddel, daar zij van be-

Aquarium du Musée Océanographique de Monaco — Photo Barba — Propriété exclusive du Musée Océanographique

DE VARKENSVISCH (BALISTES CAPRISCUS, PESCE PORCO), ZOO GENOEMD OM ZIJN VOORUITSTEKENDEN SNUIT. DEZE MIDDELANDSCHE ZEE-VISCH HAPT MET ZIJN HARDE KAKEN ZELFS STUKKEN KORAAAL AF

neden af dan weinig houvast bieden. Is het gevaar voorbij, dan laat de ringspier van hun slokdarm met een sissend geluid de lucht weer ontsnappen en na een half uurtje heeft het vischje weer zijn gewonen vorm gekregen, en dartelt lustig in het water rond, wanneer men bij zoo'n klein dik mopsje van dertelen kan spreken.

☞ Het varken schijnt al een bijzonder geliefd voorwerp van vergelijking te zijn, waar het visschen betreft. Immers de *Balistes capricus*, die we hier eveneens afbeelden, is de derde van de hier besproken visschen, die men Varkensvisch (*Pesce porco*) noemt. Hij komt voor in de Middellandsche Zee en verdwaalt ook wel eens noordelijker. Het is een heftige, felle visch, met om zijn mond twee harde kaken, zoodat deze wel iets van een snavel heeft. Naar het schijnt dienen de harde kaken, die bovendien nog van

stevige tanden voorzien zijn, tot het afbijten van stukjes koraal en dergelijke, welke stukjes naast de harde kalk altijd nog voldoende voedsel voor hen bevatten in de kleine koraalpolypjes. Hij kan zich verdedigen met drie harde stekels op zijn rug, waarvan de voorste met een uitsteeksel van de tweede wordt vastgezet. Op onze afbeelding liggen de stekels in rust. ☞

Een verre verwant van onze baarzen is de letterbaars, *Serranus scriba*, een mooi vischje, enkele decimeters lang met zeven breede, zwartblauwe dwarsstrepen op een roodgelen ondergrond. De mond draagt fijne, spitse tandjes. Steenachtige kusten, met vooral veel garnalen en voldoende gelegenheid om zich in spleten en hopen te verbergen, vormen de woonplaatsen van deze visschen uit de Middellandsche Zee. Een eigenaardigheid der dieren is, dat zij tegelijk mannetje en wijfje zijn: hermaphrodit, zooals men dit noemt. Niet dat zij die beide functies tegelij-

kertijd vervullen, neen, eerst behooren zij, om zoo te zeggen tot het ééne geslacht, daarna pas tot het andere. Tot dezelfde familie der baarzen behoort de Mérou der Middellandsche Zeevisschers, *Epinephelus gigas*, een geduchte roover, in het vorige nr. afgebeeld. ☞ Wanneer men tegenwoordig in de winkels paling-in-gelei vraagt, krijgt men in zeer veel gevallen schijven haaiestaarten: haaien worden in grooter getal gevangen, dan de vrij zeldzame zee-

paling, waarvan zij het in schijven gesneden lichaam bedriegelijk moeten nabootsen, bedriegelijk echter slechts voor degenen, die niet den eigenaardigen vorm der kraakbeenwervels van den haai kennen! Een zeepaling kan tot meer dan drie meter lang worden en tot ruim 50 kg zwaar. Grijsbruin is zijn kleur, naar den buik toe lichter wordend. Niet alleen aan de Europeesche kusten, maar over de geheele wereld, in alle gematigde en tropische deelen treft men den zeepaling aan. Hij houdt van rotsige kusten en verschuilt zich in hopen en spleten van het gesteente. Maar ook in zandgrond weet hij zich te verbergen. Om een idee te geven van de vraatzucht van dit dier, moge vermeld worden, dat men uit den maag van een 12 kg wegende zeepaling, drie schollen

plus nog een jongere soortgenoot van het dier zelf, vond! Soms bezoekt hij de kreeftenkweekerijen, ook mosselen versmaadt hij niet, hij kraakt ze gemakkelijk met zijn felle rooverskaken. De vangst van den paling geschiedt vooral met hengels, of liever met vischlijnen, waaraan men sardinen of zandaaltjes als aas gebruikt. Zeepalingen laten zich gemakkelijk in een aquarium houden, verbergen zich echter overdag gewoonlijk in de meest onverwachte hoeken en gaten. ☞ Zooals men weet begeven zich onze gewone zoet- en brakwaterpalingen, wanneer ze volwassen zijn en den paartijd voelen naderen, de rivieren af naar zee, om met duizenden andere soortgenooten samen te komen in het diepste gedeelte van den Atlantischen Oceaan, dat benoorden West-Indië ligt. Van hieruit trekken de jonge glasvischjes (gelijk men ze noemde in den tijd, toen men ze nog als een aparte diersoort beschouwde, die niets met palingen te maken had) naar Europa terug, dat zij na enkele jaren bereiken en waar zij inmiddels tot echte jonge palinkjes geworden, de rivieren weer opzwellen, om zich van daar uit over het geheele vasteland te verbreiden. De ouden keeren niet weer. Ook onze zeepaling maakt in zijn jeugd het stadium van glasvischje door, zijn eieren legt hij echter naar het schijnt niet zoo ver van huis, maar dicht bij de kust. ☞

Verwant met den paling zijn de boven reeds genoemde mura-

Aquarium du Musée Océanographique de Monaco — Photo Barba — Propriété exclusive du Musée Océanographique

LETTERBAARS (*SERRANUS SCRIBA*), EEN VISCHJE, THUIS AAN ROTSIGE MIDDELLANDSCHE ZEE-KUSTEN. DIT DIER IS TWEESLACHTIG EN DANKT ZIJN NAAM AAN DE FRAAIE ZWART EN ROOD-GELE TEEKENING OP ZIJN HUID

Aquarium du Musée Océanographique de Monaco — Photo Barba — Propriété exclusive du Musée Océanographique
DRIEBAND-KORAALVISCHJE (*AMPHIPRION PERCULA*), DARTELT TUSSEHEN DE KORALEN IN DE JAVAANSCH E ZEE EN ZOEKT IN GEVAL VAN NOOD BESCHERMING TUSSEHEN DE ARMEN VAN DE GROOTE ZEE-ANEMONEN

ken had) naar Europa terug, dat zij na enkele jaren bereiken en waar zij inmiddels tot echte jonge palinkjes geworden, de rivieren weer opzwellen, om zich van daar uit over het geheele vasteland te verbreiden. De ouden keeren niet weer. Ook onze zeepaling maakt in zijn jeugd het stadium van glasvischje door, zijn eieren legt hij echter naar het schijnt niet zoo ver van huis, maar dicht bij de kust. ☞

enen ¹⁾. Evenzeer roofvisschen, van ongeveer gelijke grootte, evenzeer geneigd zich overal te verstoppen, waar er maar gelegenheid toe is. Ondanks hun eigenaardig gemarmerd lichaam, en hun elegante slangachtige bewegingen maken de muraenen een onsympathieken indruk. In den tijd toen Rome zich te buiten ging aan de meest ongekende luxe, was ook de muraene het slachtoffer daarvan. Stukken zee werden afgedamd, vijvers werden gebouwd, alles om de muraenen maar in genoegzaam aantal bij de hand te hebben. Bij Caesar's triomphalen intocht schijnt iemand ze voor het eerst in grooten getale (nl. 6000 stuks) aan zijn vele vrienden als spijs ter beschikking gesteld te hebben. Een afschuwelijke bijzonderheid is hierbij, dat men zich verbeeldde, dat het geschikste voedsel om ze smakelijk te krijgen, menschenvleesch was, waarom dan ook menige slaaf, die straf verdiend had, „voor de muraenen geworpen werd”. Vriendelijker is de volgende geschiedenis: „Crasso, een bekend Romein, had in zijn vischvijver een mooie, groote muraene. Hij hield van het beest en wel zóó, dat hij het goed verzorgde en het zelfs versierde met gouden sieraden. Het dier, gevoelig voor die aanhankelijkheid, at uit zijn hand en kwam, wanneer hij Crasso's stem vernam (zie boven onze opmerkingen over het hooren der visschen) naar den oever gezwommen. Zoo groot was ten slotte de liefde van den meester voor zijn visch, dat hij hem liet begraven bij zijn dood en aan groote droefheid ten prooi was”.

¹⁾ Zie voor Zeepalingen en Muraenen de afbeelding in het vorige nummer.

DE RIJSTCULTUUR IN DE MINAHASSA

DOOR J. H. R. BROEDER

INDIEN het juist is, dat gestolen goed niet gedijt, en we hebben voorloopig nog aan te nemen, dat dit inderdaad zoo is, dan staat voor ons vast, dat de rijst op een doodgewone, eerlijke manier van elders naar de Minahassa is overgebracht, want waar ze hier geplant wordt, gedijt ze prachtig en levert over het algemeen een buitengewoon voordeelig beslot. ☞ Wij kunnen met vrij groote zekerheid aannemen, dat de rijst zoowel als de legenden, die men om haar oorsprong heeft geweven en waaruit zou moeten blijken, dat de rijst een van de goden gestolen voedsel is, van elders (vermoedelijk van Java) naar hier zijn overgebracht. ☞ Naar alle waarschijnlijkheid zijn die legenden door het inlasschen van namen uit de oude Alfoersche geschiedenis voor de eerste bewoners dezer landen aannemelijker gemaakt en zoo hebben ze zich door overlevering weten te handhaven tot heden ten dage. ☞ We zullen de legenden dan ook meer moeten zien als een middel van de bevolking, om de buitengewone belangrijkheid van de rijst als voedingsgewas te doen uitkomen en men had dit zeer zeker niet beter kunnen doen dan door het te doen voorkomen, alsof de rijst van goddelijken oorsprong is; de omstandigheid, dat het tenslotte aan de listigheid van een der oude Alfoeren te danken zou zijn, dat de Minahassers thans over rijst beschikken, nemen we daarom gaarne op den

MET „SAPPIES” BESPANNEN PLOEG OP 'T NATTE RIJSTVELD

koop toe. ☞ Betreffende de herkomst van de rijst heeft ons de overlevering o.a. het volgende verhaal gebracht: „In den oertijd moet er een verbindingsweg zijn geweest tusschen de aarde en het rijk der goden en het was aan enkelen bevoorrechten gegeven, om langs dezen weg bezoeken aan de bovenwereld te brengen. Tot die bevoorrechten behoorde Toemileng,

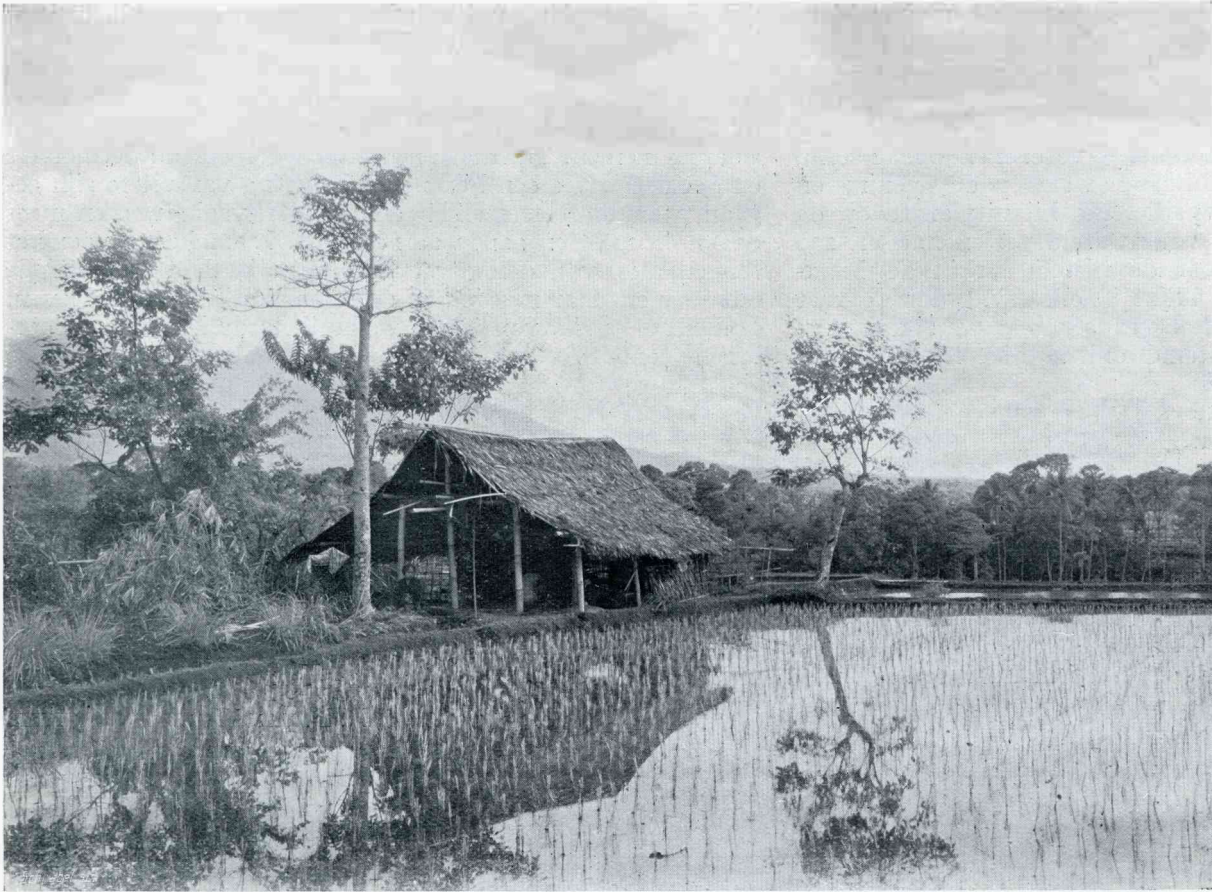

SAWAHS BIJ KAKAS AAN HET MEER VAN TONDANO

die nu en dan met de schoonste vruchten der aarde naar het rijk der goden ging; in ruil voor zijne vruchten wist hij steeds bijzondere gunsten voor de bevolking der Minahassa te bedingen en hij stond in hooge eer en aanzien bij zijn landgenooten. Op zijn tochten naar het rijk der goden had Toemileng geregeld rijst gezien, het voedsel der goden, terwijl bij gelegenheid van een zijner bezoeken aan de godin Riamasan, hij gezien had, hoe de rijst werd toebered en zelfs had de godin Riamasan hem eens van de gekookte rijst te eten gegeven. Sedert dien trachtte Toemileng van de godin gedaan te krijgen, dat zij hem wat van die rijst zou medegeven, teneinde dit op de aarde in zijn tuin te kunnen uitplanten, doch steeds was hem te kennen gegeven, dat dit kostbare voedsel uitsluitend voedsel der goden moest blijven. Toemileng evenwel gaf zijn pogingen niet op en toen hij inzag, dat hij op de gewone wijze: met herhaalde verzoeken, op den duur geen succes behoefde te verwachten, besloot hij, om het op andere wijze te probeeren. ☞ Op een zijner tochten nam hij een vechthaan mede, terwijl hij, alvorens het rijk der goden te betreden, in elk zijner voetzolen eenige flinke overlansche sneden maakte. Met zijn vechthaan onder den arm kwam hij bij godin Riamasan, die hij bezig vond met het ontbolsteren van rijst op een mat, welke voor hare woning lag uitgespreid. Toemileng begon

een gesprek, dat de godin bijzonder interesseerde, waarbij hij ongemerkt zijn vechthaan op de uitgespreide mat met padie losliet. De vechthaan deed zich geweldig te goed en Toemileng, die er niet volkomen zeker van was, dat de godin zijn slimmen opzet niet zou begrijpen, liep met zijne verwonde voeten over de mat om zijn haan op te pakken. Hierbij zetten zich in de lange inkerlingen zijner voetzolen een groot aantal rijstkorrels vast. Indien dus de godin zijn vechthaan zou opeischen, omdat deze van de rijst had gegeten, dan zou hij nog altijd de rijstkorrels in zijn verwonde voetzolen hebben. Teneinde zich geheel veilig te stellen, bood hij, alvorens te vertrekken, zijn vechthaan aan de godin voor wat rijst in ruil aan, doch deze wees het voorstel af, waarna Toemileng met zijn vechthaan terugkeerde naar het aardrijk. Tehuis gekomen slachtte hij onmiddellijk zijn vechthaan om de rijstkorrels uit den

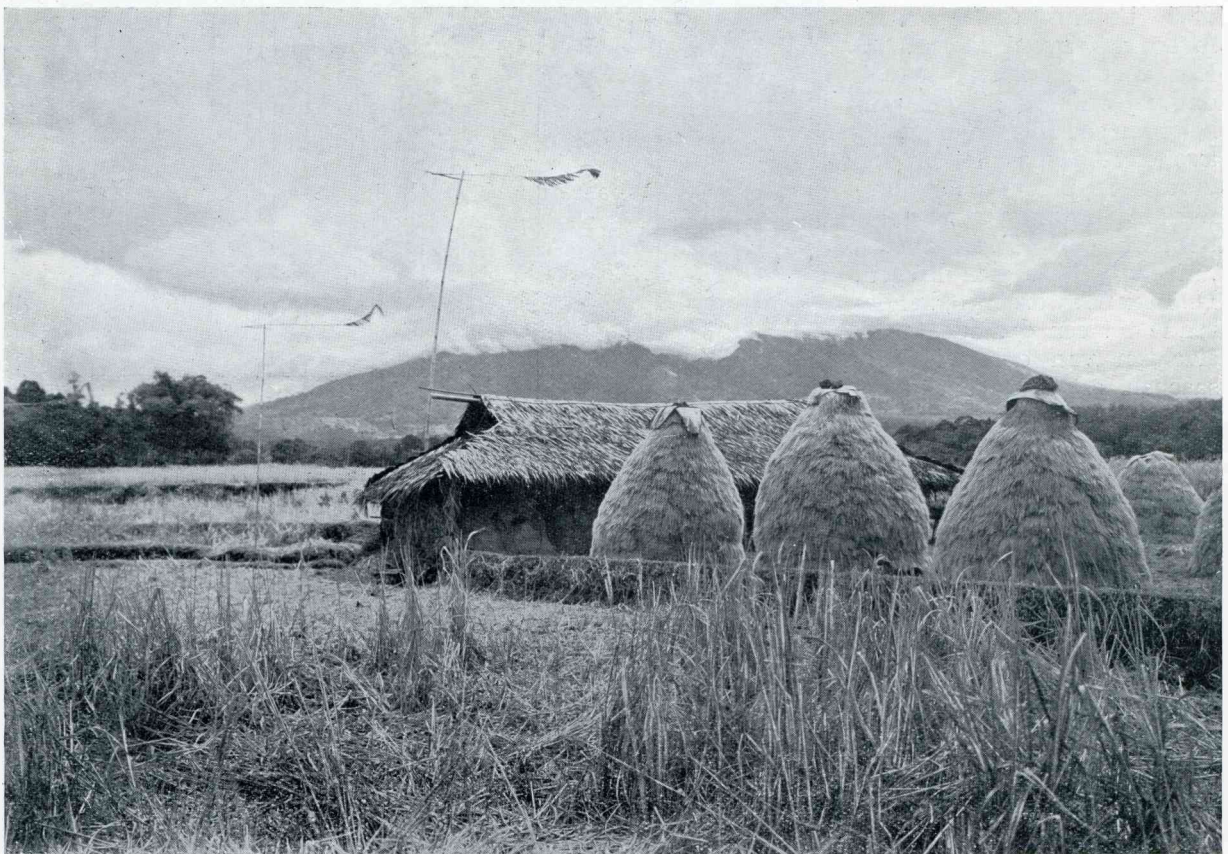

PAS OVERGEPLANTE RIJST-ZAAILINGEN OP DE SAWAH

krop te halen; hierbij voegde hij de rijstkorrels, welke hij uit de wonden zijner voetzolen verwijderde en zoo beschikte hij over voldoende zaad, dat hij uitplante en waarmede hij den grondslag legde voor de rijstcultuur, die van zooveel beteekenis is geworden voor de bevolking. Nadat de goden kennis hadden genomen van de listige wijze, waarop Toemileng de rijst van de godenwereld naar het aardrijk had weten over te brengen, vereenigden zij zich met den toestand, onder voorwaarde, dat de menschen de rijst goed zouden verzorgen en verder, dat jaarlijks bij den oogst den goden een dankoffer zou worden gebracht voor deze groote gunst, aan het menschdom bewezen". ☞ Zou, althans volgens de lezing van de hierboven aangehaalde legende, de rijst afkomstig zijn uit het rijk der goden en dus te beschouwen zijn als een gave van boven, ook al was deze „gave" dan op een listige wijze verkregen, er is nog een andere lezing, volgens welke de rijst wel afkomstig zou zijn uit een rijk van hoogere wezens, maar uit een rijk, behoorende tot de onderwereld. Dit verhaal luidt als volgt: „In de dagen der grijze oudheid waren de menschen hier niet gewoon, rijst te eten; men voedde zich algemeen met de klijat, een boomvrucht, die veel overeenkomst moet hebben vertoond met den pisang; ze werd geroosterd gegeten, waarbij dan veel sagowere (palmwijn) werd gedronken om den wrangen smaak van de klijat wat weg te werken. — In dien tijd gebeurde het, dat een wijze, oude man op een zijner zwerftochten terecht kwam op een plaats,

die volgens de gegevens der overleveringen, zooals hij die kende, de navel der aarde moest zijn en die toegang moest geven tot de onderwereld, het verblijf van halfgoden. Hij ontdekte een grooten steen, die den verwachten toegang afslot en toen hij, na den grooten steen te hebben afgewenteld en naar omlaag ziende, de bladeren van de „poeti wêrên" (d.i. ficus Minahassa) opmerkte, toen wist hij, dat hij zich in de plaats niet had vergist. Langs een lange rottan liet hij zich snel omlaag zakken en beneden aangekomen trof hij het geslacht der dwarsneuzen aan, een geslacht van hoogere wezens volgens de overlevering, een bovennatuurlijke menschensoort, waarvan de lange, spitse neuzen dwars op het gelaat stonden. Ze lieten hem ongemoeid, vervolgden zonder spreken hun arbeid en sloegen schijnbaar geen acht op wat de oude wereldling deed. Hij wandelde langs een veld met padie, waarvan hij uit de overlevering wist, dat deze halfgoden groote uitgestrektheden moesten beplanten om voedsel te leveren voor de goden. — Op een moment, dat hij zich ongezien waande, plukte hij fluks eenige rijpe aren af en verborg deze snel in zijn „tjikado" (lendendoek van boomschors) waarna hij weer ongemerkt in de richting van de aardopening meende te kunnen verdwijnen. Een der dwarsneuzen had evenwel den diefstal van het godenvoedsel bemerkt en maakte alarm om zijne vrienden hiervan in kennis te stellen. De wijze man, die uit de samenscholende dwarsneuzen en hunne dreigende gebaren begreep, dat het misbaar vermoedelijk

OP STAPELS GEZETTE RIJSTHALMEN

de gestolen rijst betrof, voelde zich niets op zijn gemak en klom zoo snel als hij maar eenigszins kon, langs de rottan naar de aarde. Toen kort daarop de dwarsneuzen hem wilden volgen, liet hij eenigen hunner een eindweegs langs de rottan omhoog komen, doch daarna kapte hij de rottan af, waardoor de verbinding met de aarde tijdelijk verbroken was. Hierna wentelde hij den zwaren sluitsteen weer op de opening en keerde huiswaarts met de padie, die hij uitplante op de wijze, zooals hij het in de onderwereld gezien had en zoo legde hij den grondslag voor de rijstcultuur in de Minahassa". Uit beide legenden blijkt in elk geval, dat de rijst moet geacht worden van hoogere afkomst te zijn en oorspronkelijk uitsluitend bestemd om te dienen als voedsel

der goden, en daarom diende zij met de noodige zorg te worden behandeld. ☼ Jaren geleden, toen de Minahassa nog tot de rijstuitvoerende landen behoorde, zijn er, naar we vrij zeker kunnen aannemen, vooral in verband met de eerstaangehaalde legende, welke terzake van de herkomst van de rijst wel de meest gangbare en meest verspreide is, verschillende gebruiken geweest, welke met den rijstbouw verband hielden. Origineel zijn deze gebruiken nimmer geweest, omdat de rijst met alles, wat ermede samenhang, van elders naar hier is overgebracht; mogelijk is dat een

van de redenen, dat er van oude gebruiken thans zoo goed als niets meer is overgebleven; een andere reden voor het verdwijnen van traditioneele gebruiken in den rijstbouw is, dat in den loop der jaren de Minahassa van een rijstuitvoerend land, door de uitbreiding van de klappercultuur, een rijst invoerend land is geworden. — Met de toeneming van de beteekenis der klappercultuur kwam de rijstcultuur meer en meer op den achtergrond en met de vermindering van de belangstelling in deze cultuur gingen, verschillende volksgebruiken teloor. Alleen ouden van dagen weten zich nog flauw een en ander te herinneren, doch practisch is er niets meer van overgebleven. ☼ Het was een zuiver toeval, dat wij onlangs bij gelegenheid van een Indischen kunstavond te Menado door een groote groep oudere landbouwers met hunne vrouwen, afkomstig uit Tanawangko, „maengket" te zien kregen. De heer Waworoento, behorende tot een der oudste geslachten van den Minahaschen adel, had in overleg met eenige oudjes uit het district Tombariri, dit

oude gebruik voor een gedeelte weten te reconstrueeren. „Maengket" is een verzameling van rondedansen bij gelegenheid van de eerste snede bij den padieoogst. De vrouwen gingen in feeststemming en voorzien van nieuwe sosiro's (d.z. platte korven) naar de rijstvelden om de manden te vullen met nieuwe rijst. — Door enkele families werden varkens geslacht, waarvan een gedeelte aan de goden werd geofferd op de rijstvelden, welke afgeogst zouden worden. Na de offerplechtigheid werden de geslachte varkens versierd en in optocht naar de kampeng gedragen, waar ze gebraden zouden worden. Dan volgde een uitgebreide maaltijd, waarbij de eerste nieuwe rijst werd opgediend, terwijl de sagowere overvloedig werd geschonken. Na den feestmaaltijd begonnen de reien. Mannen en vrouwen zongen hand aan hand oude oogstliederen, waarbij zij zich op het rythme der gezangen heen en weer bewogen. Het

waren deze reien, welke wij op den hiervoor bedoelden kunstavond te zien kregen. Voor ons gehoor deden de melodieën der hierbij behorende gezangen eentcnig aan, terwijl in de reien, welke feitelijk niets anders waren dan een rhythmisch deinende beweging, geen opvallende variaties vielen waar te nemen. Toch schijnt er vroeger voor de deelnemers en deelneemsters een bijzondere bekoring van uit te zijn gegaan, want deze feestelijkheden hielden vaak twee en meer dagen en nachten aan, waarna de werkzaamheden voor het binnenhalen van den oogst begonnen. ☼ Het is mogelijk, dat hier en daar nog iets van „maengket" is overgebleven, doch in de reeks van jaren, welke ik in de Minahassa doorbracht en gedurende welken

tijd ik ook veel opzettelijke aandacht aan het bestaan van bijzondere gebruiken in den akkerbouw heb besteed, heb ik nimmer iets van dit oude gebruik aangetroffen. (Slot volgt)

Jericho, Jordaan Doode Zee

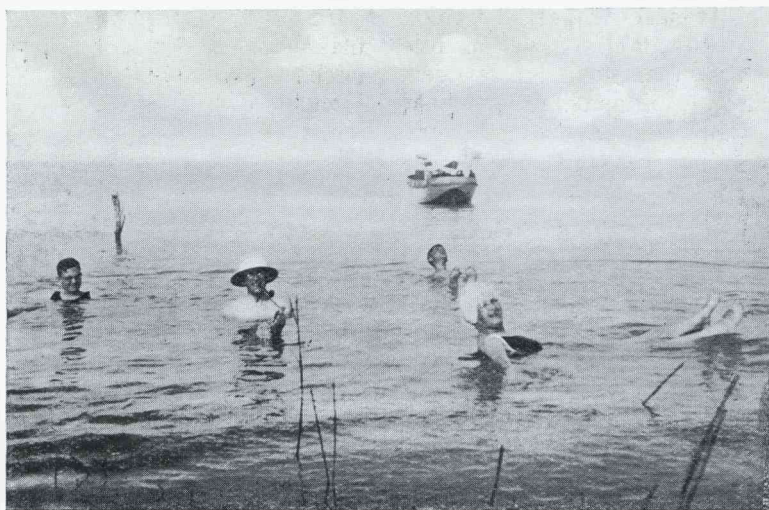
DOOR

R. B. VAN WULFFTEN PALTHE

WAT is Palestina toch een klein land; duidelijk komt dit aan het licht nu de auto het vervoermiddel geworden is, wat mogelijk gemaakt is door de prachtige wegen, aangelegd

onder het Engelsche bestuur. ☼ Van Jeruzalem uit is in één dag, zonder éenige overhaasting, een uitstapje naar Jericho, de Jordaan en de Doode Zee te maken. ☼ Gaat de weg naar Bethlehem door een vruchtbare, vrij goed bevolkte en welvarende streek, wanreer we den kant van de Jordaan uit rijden, vertoont zich een geheel ander Judea aan het oog. ☼ Al spoedig buiten Jeruzalem, na Bethanië, waar Simon de Melaatsche woonde en zich Lazarus' graf bevindt, gepasseerd te zijn, houden het akkerland en zelfs de steppe-achtige weiden op en komt men in een kaal, onherbergzaam, rotsachtig landschap, de woestijn van Judea. Het hooge kalkplateau, waarop Palestina's hoofdstad gebouwd is, strekt zich naar het Oosten niet ver uit en al spoedig gaat de weg, tot nu toe vrijwel horizontaal en recht, in scherpe bochten als een serpentine omlaag om het groote hoogteverschil tusschen Jeruzalem en de Doode Zee, dat 1200 M. bedraagt, te overwinnen. ☼ Verheft Jeruzalem zich op 800 M. boven het peil der Middellandsche Zee, niet minder dan 400 M. beneden zeepeil ligt

de oppervlakte der Doode Zee, het laagste punt van de breede en diepe aardspleet, waardoor de Jordaan zijn loop neemt. ☼ In tegenstelling met op den weg naar Bethlehem is het verkeer hier gering, slechts enkele auto's kwamen we tegen, ruiters of voetgangers zagen we niet. ☼ Het land is totaal onbewoonbaar; geen struik, geen stukje groen is er te bekennen. ☼ Halverwege passeeren we de plaats, waar de geschiedenis van den barmhartigen Samaritaan zich moet hebben afgespeeld. ☼ Niettegenstaande wij vrij snel rijden, begint het langzamerhand warm te worden; zoodat we onze overjassen, die in Jeruzalem nog goede diensten bewijzen, uittrekken. Ofschoon we nog in een formidabel berglandschap rijden, zouden we zonder de beschuttende bergwanden reeds kopje onder gegaan zijn, want we zijn reeds flink beneden zeepeil, zooals blijkt uit een aanwijlsbord met opschrift „sealevel", dat we zoeven passeerden. ☼ Onze Engelsche medereizigers

BADEN IN DE DOODE ZEE

ZONSOPGANG BOVEN DE DOODE ZEE

vinden hierin iets benauwends, duikbootneigingen hebben zij niet, maar wij, polderbewoners, voelen ons in ons element! ☼ Jericho, op eenigen afstand van den Jordaan, midden in de vallei gelegen, is nu spoedig bereikt. ☼ Het tegenwoordige Jericho blijkt een klein, armzalig, Arabisch dorpje te zijn. Het ligt dicht bij de ruïnes van de oude stad die, zooals de jongste opgravingen hebben aangetoond, een vrij groote plaats en een sterke vesting geweest moet zijn. Tot onze spijt waren de ruïnes niet toegankelijk, daar de werkzaamheden nog niet afgelopen zijn. ☼ Voort ging het nu naar de Doode Zee. ☼ De vallei van den Jordaan vormt een oase in dit onvruchtbare land. Tengevolge van zijn diepe, beschutte ligging heerscht er een hooge temperatuur, ook in het winterseizoen, die, met het hier aanwezig zijnde leven brengende water, een subtropischen plantengroei mogelijk maakt. ☼ Doen de bijbelsche verhalen over het land „overvloeiende van melk en honig” eenigszins vreemd aan voor den reiziger, die uit het Zuiden, via Egypte, Palestina binnenkomt, wanneer men de vallei van Jericho binnenkomt, worden die uitspraken begrijpelijker. ☼ Den verspieters van Jozua, die jarenlang door woestijnen en steppelands geworven hadden, moet die zwoele, vruchtbare, groene en dichtbevolkte vallei inderdaad een Land van Belofte voorgekomen zijn en hun opgetogen verhalen hebben terecht de troepen van Jozua, opgesteld in het Transjordaansche, achter de bergen van Moab, het noodige élan bezorgd om den sleutel van Palestina, de sterke vesting Jericho, te veroveren. ☼ De overgangen in dit land zijn sterk en plotseling. ☼ Dwars door het terrein gaande — we hadden den grooten weg, die zijn route naar het Oosten vervolgt, verlaten en vermeden de vóór-Engelsche abominabele landwegen — veranderde het landschap snel van karakter. ☼ De boomen verdwenen, de struiken schrompelden in, weldra hield alle plantenleven volkomen op en her kreeg het land het doodsche uiterlijk van Judea's woestijn, waar, evenals hier, de dieren ontbraken. ☼ De Doode Zee duldt niet alleen geen leven in haar wateren — visch noch waterplant kan daarin bestaan — maar ook in wijden omtrek niet aan haar oevers. ☼ Het is alsof een giftige ademtocht, die alle plantenleven voor eeuwig heeft gedood, over het landschap gestreken is, waarin ook geen vogel schijnt te kunnen leven. ☼ Dit is het land, waar eens Sodom en Gomorra stonden en waar Lots huisvrouw in een zoutpilaar veranderd werd; de vloek, die op deze oorden rustte, schijnt nog steeds niet te zijn afgewend. ☼ De Zee ziet er anders onschuldig uit; met haar kalme groene wateren en omringd door hooge toppen, lijkt zij op een geweldig meer in het hooggebergte. ☼ Geheel uitgestorven is het evenwel niet aan de Doode Zee. Werkplaatsen liggen aan haar oever, waarin men druk bezig is, mineralen — het water bevat meer dan 4% vaste stoffen, waaronder magnesium — uit het water af te scheiden. ☼ Tegenwoordig staat er ook een eenvoudig restaurantje met cabines. Natuurlijk hebben we in de Doode Zee een bad genomen. ☼ De eerste indruk was normaal, verkwikkend en frisch na de warme en stoffige tocht. ☼ Eerst toen we wilden zwemmen en ons onderdompelen drong de merkwaardige samenstelling en hoedanigheid van deze op water gelijkende vloeistof tot ons door. Onderdompelen gaat nog, zwemmen is moeilijk, duiken hoogst bezwaarlijk. Bij het zwemmen wippen de beenen telkens omhoog, alsof zij op veeren rusten en de hielen wilden maar niet onder water blijven. Op den rug zwemmen gaat iets beter, drijven prachtig; zonder bezwaar houdt men het geheele hoofd en zelfs een stuk van de schouders boven het water. We voelden ons als kurken boeien. ☼ Men vertelde ons, dat Keizer Titus,

om de drijfkracht van het water te onderzoeken, slaven met ijzeren ketens aan elkaar gebonden er in liet werpen, doch dat ze niet verdrongen. ☼ Na de lunch werd de tocht voortgezet naar den Jordaan, naar de plaats waar Christus door Johannes gedoopt werd. De rivier, ongeveer zoo breed als de Betuwsche Linge, heeft op die plek bij uitzondering — bijna overal zijn de randen steil — een zandigen oever; zoodat ze gemakkelijk te naderen is. ☼ We troffen een gezelschap Syrische Christenen, dat voor oud en jong een doopplechtigheid hield naar oud gebruik. Het moderne vervoermiddel versmaadden zij echter niet, we zagen ze in groote autobussen wegrijden. ☼ Veel stichting gaat er van deze plek niet uit. Er staat een primitief café vol lawaaietende en drinkende menschen en er zijn bootjes waarmee men op den Jordaan kan spelevaren. ☼ Het bleek een geliefde picnicplaats voor de Jeruzalemmers te zijn. ☼ Eenigszins ontuchtend volgden we daarom spoedig de Syriërs; vóór het invallen van de duisternis wilden we thuis zijn, om de kou, die in dezen tijd van 't jaar in de bergen en op de hoogvlakte nog doordringend kan zijn, te ontloopen.

Frieslands bouwhoek

DOOR H. G. CANNegiETER

I

FRIESLAND behoort tot de minst bereisde provincies van ons vaderland en draagt voor velen een min of meer legendarischen naam. De toeristen volstaan met het op zichzelf prachtige merengebied, waar de liefhebbers van de zeilsport hun hart kunnen ophalen, maar het „waterland” is toch Friesland niet. Het is maar een deel van deze provincie, die evengoed haar verschillende aspecten heeft als Gelderland met zijn Betuwe, Veluwe en Achterhoek. ☼ Tusschen de onderscheiden deelen zijn kenmerkende verschillen te ontdekken; elk dezer landschapstypen heeft zijn eigen bekoring. Merkwaardig is, dat de z.g. „bouwhoek” zoolwel door de toeristen als ook door de schrijvers en dichters, die op het voetspoor van Starter den lof van Friesland bezingen, vrijwel verwaarloosd wordt. ☼ De watergolven, die rondom het oude Grouw rollen, de „wouden” in de noordoostelijke zandstreken, die „mooi zonder weerga” zijn, de veend rijken in de buurt van Drachten, de bosschen van Beetsterzwaag, Gaasterland en de zeedijken en dan natuurlijk de „greiden”, die met hun gras en hun koeien het grootste deel van deze zuivel-provincie beslaan en door hun boter en kaas en hun stamboekvee het Friesche land wereldberoemd hebben gemaakt, — zij zijn duizendmalen bezongen en bij iedereen bekend. Hier spelen zich de romans en humoresken,

FRIESLANDS BOUWHOEK

IN DEZE BOERDERIJ TE STIENS HEEFT PIETER JELLES TROELSTRA EEN GROOT DEEL VAN ZIJN JEUGD DOORGEBRACHT, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN D. L. DEINEMA

de drama's en kluchten der Friesche schrijvers af; hier vormt zich de vreemdeling zijn voorstelling van dit legendarisch gewest. ☒ Toch is de vergeten „bouwhoek” ook Friesland, al draagt hij een afzonderlijk karakter en al behoort een groot deel zijner bevolking tot een anderen stam dan de overige provincie-geenooten. De Hollandsch sprekende kolonie op het Bildt is in den loop der eeuwen zoozeer met de omliggende omgeving vergroeid, dat het onderscheid tusschen een Bildtker en een Fries kleiner is geworden dan het verschil tusschen een bewoner van den bouwhoek in 't algemeen en een vertegenwoordiger van den greidhoek, de veenstreken, het waterland of de wouden. ☒

Wie met den Frieschen bouwhoek wil kennis maken, vindt hier toe een gemakkelijke richtlijn in den nieuwen spoorweg — inmiddels alweer oud — die omstreeks 1900 is aangelegd om de ook in dit opzicht verwaarloosde streek bij het wereldverkeer aan te sluiten. Straatwegen, welke vrijwel met die lijn evenwijdig loopen, bieden den fietser of automobilist gelegenheid tot een belangwekkenden rit. ☒ De lijn Leeuwarden-Stiens buigt zich in laatstgenoemde plaats om in twee richtingen. De ééne lijn gaat oostwaarts naar Dokkum, de andere westwaarts naar Tzummarum, vanwaar een zijtak te Franeker en een andere te Harlingen op de oude lijn naar Nieuweschans aansluiten. Met dit vertakte spoorwegnet heeft men het geraamte van den bouwhoek vrij nauwkeurig geteekend. ☒ Geologisch zou men deze kleistreek in het noorden van Friesland als een eenheid kunnen beschouwen met den bouwgrond in Groningen. Maar welk een verschil is er in aspect tusschen een Groningschen bouwboer en zijn Frieschen collega; welk een verschil tusschen het type boerderij in beide provincies! ☒ De immer voortschrijdende nivelleering moge ook hier de scherpe omtrekken uitwischen, toch blijft het onder-

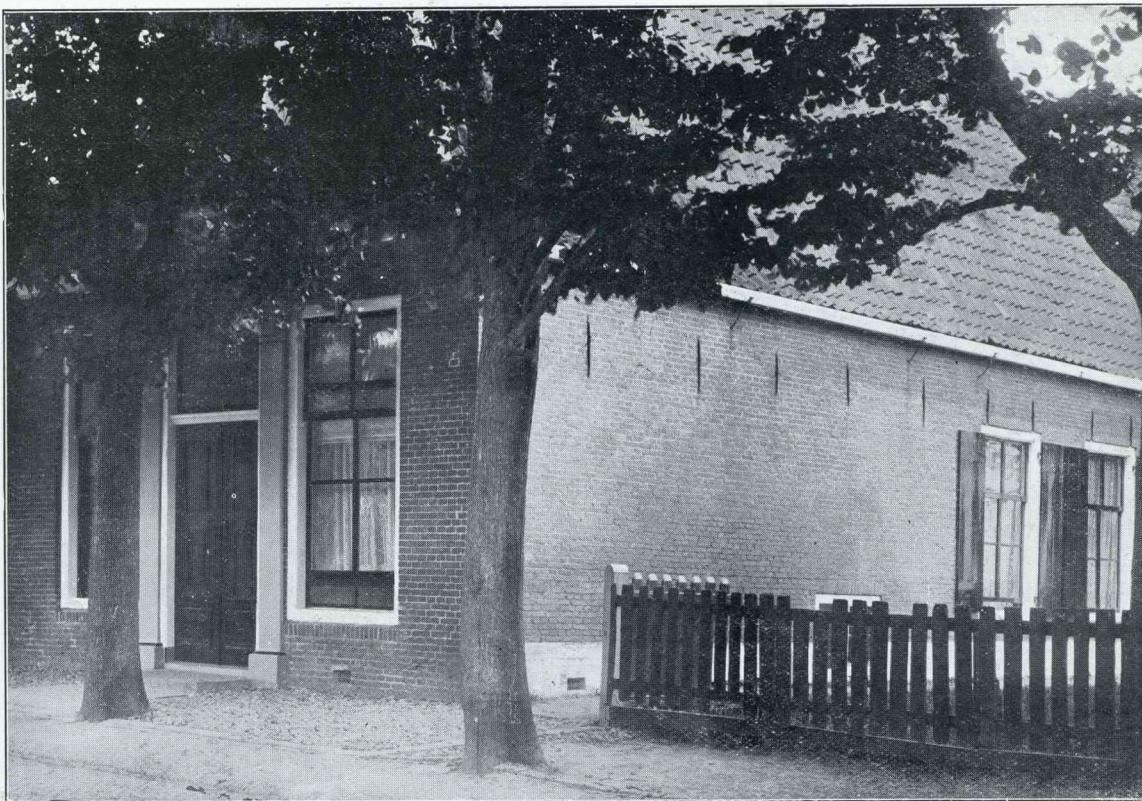
scheid. De Groningsche landbouwer troont als een vorst op zijn eigen bezitting, welker villa-achtige architectuur het kenmerk van heer-achtigen rijkdom draagt. De Friesche landbouwer, wiens arbeidsveld over 't algemeen vrijwat bescheiden is en die bovendien in de meeste gevallen als pachter zijn huur aan den buitenslands wonden landeigenaar moet afdragen, is eenvoudiger gebleven en ook zijn hoeve is van alle pompeusheid gespeend. ☒ Uiterlijk zijn de bouwboer en de veeboer in Friesland even moeilijk van elkander te onderscheiden als de landarbeider in het landbouw- en zuivelbedrijf. Maar innerlijk bestaat er tusschen beide groepen in allerlei opzichten een tegenstelling. ☒ Het Friesche volk kenmerkt zich door een levendige belangstelling in geestelijke problemen. Godsdienst, politiek, sociale vraagstukken en wetenschappelijke puzzles hebben van oudsher hart en hoofd van den Fries in beslag genomen en de behoefte aan een zelf-

standige overtuiging spreekt in dit gewest sterker dan elders. Toch blijkt de afhankelijkheid van het milieu uit de tegenstelling, welke zich tusschen de algemeene overtuiging in den bouwhoek en die in den greidhoek openbaart. ☒ In den driehoek Harlingen—Leeuwarden—Stavoren, de eigenlijke greidhoek, is de bevolking in godsdienstig en politiek opzicht behoudend en als sociaal wesen meegaand

en voorzichtig. De bouwhoek daarentegen is de streek van de vrijdenkerij en de revolutionaire tendenzen, hier vindt men het type van den koppigen, opstandigen, eigenzinnigen Fries, zooals men zich dien buiten de provincie in de legende graag voorstelt. Dit onderscheid te verklaren, zou binnen het bestek van deze bijdrage teveel plaatsruimte vergen. Maar dat economische factoren hier van invloed zijn op de volkpsyche, is duidelijk. (Slot op bladz. 57)

AKKERLAND, EEN ROGGEMOLEN EN EEN BOUWBOERDERIJ TE VROUWBUURT (OFFICIEEL: LIEVE VROUWENPAROCHIE), EEN DER DRIE GROOTE BILDt-DORPEN. ALLES LIGT NATUURLIJK AAN 'T WATER, DE VERKEERSWEG BIJ UITSTEK

HET GEBORTEHUIS VAN DEN FRIESCHEN VOLKSSCHRIJVER EN VOORDRAGER WALING DIJKSTRA TE VROUWBUURT, EEN TYPISCH VOORBEELD VAN DEN ALGEMEENEN DORPSSTIJL IN DEN BOUWHOEK